

Неда Н. Стефановић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0009-0007-3025-6903>

ДИСКУРСНО АНАФОРСКЕ ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ У РАСЦЕПЉЕНИМ РЕЧЕНИЦАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет овог рада представљају реченице са изразима *џо је ово* и *џо је оно*, које спадају у расцепљене (*cleft*) реченице, а у којима проксимална, неутрална и дистална показна заменица (*ово*, *џо* и *оно*) имају улогу дискурсне анафоре. Циљ овог корпусног истраживања било је указивање на разлоге одабира проксималне или дисталне показне анафорске заменице у овим конструкцијама, као и указивање на разлоге употребе ових неканоничних реченица. Разлоге за одабир проксималне или дисталне показне анафорске заменице пронашли смо у критеријумима когнитивне блискости онога на шта се реферише, чиме смо доказали потребу за раздвајањем ових двају типова показне анафорске заменице, које постоји на скали доступности (ARIEL 1988) али не и на скали датости (GANDEL 1993). Осим тога, указали смо на то да се употребом неканоничне конструкције постижне еквативно значење које у каноничној реченици може изостати, те да се употребом расцепљене реченице може постићи додатна, персуазивна функција, пребацавањем једног дела садржаја са пропозиционог на пресупозициони план.

Кључне речи: показне заменице, дискурсна анафора, расцепљене реченице, српски језик

1. Увод

У овом раду бавићемо се неканоничним, расцепљеним (*cleft*) реченицама у српском језику, које садрже показну заменицу са функцијом дискурсне анафоре. Субјекат реченица које анализирамо представља неутрална заменица *џо*, док расцепљену клаузу уводи проксимална показна заменица *ово* или дистална показна заменица *оно*, као у примерима (1) и (2).

(1) Osim koleginice Maje Gojković, ne znam da li je gospodin Marković glasao, jer to je ово о чему ми данас причамо. (otvoreniparlament.rs)

(2) Nova radna mesta, zapošljavanje mladih, veća briga o starima i bolesnima, trudnicama, socijalna pravda, to je оно за шта се морамо борити. (jedinstvenasrbija.org)

Циљ рада је да укажемо на разлоге за одабир проксималне или дисталне показне заменице, које представљају једну врсту дискурсне анафоре, додатно спецификоване расцепљеном клаузом. Наша прва хипотеза је да се у конструкцијама са изразима *џо је ово...* / *џо је оно...* садржајем расцепљене клаузе потврђује прок-

¹ stefanovicneda@gmail.com

сималност и дисталност, односно већа и мања когнитивна доступност садржаја на који се заменице односе, што показује да одабир показне заменице за увођење расцепљене клаузе није произвољан, и да ове две заменице корелирају са различитим ступњевима когнитивне доступности. Наша друга хипотеза је да се употребом расцепљених реченица, поред фокусирања пажње читаоца или слушаоца на један од реченичних конституената (TRNAVAC 2013: 249), постижу и други прагматички ефекти који изостају у употреби каноничне конструкције. Ову хипотезу тестираћемо преко двеју предикција. Прва предикција је да се, стварањем еквативне реченице кроз цепање реченичног садржаја, указује на то да су садржаји двеју дискурсно анафорских заменица изједначени, док би у каноничној реченици један садржај био подскуп другог. Друга предикција је да се пребацивањем садржаја каноничне реченице у релативну (односну) реченицу неканоничне конструкције тај садржај пресупонира, чиме га постаје теже негирати, што може послужити у персуазивне сврхе. Резултати квалитативне корпусне анализе потврдили су обе постављене хипотезе.

Рад је организован на начин описан у наставку. У следећем, другом одељку рада приказаћемо постојећу литературу о расцепљеним реченицама (правим и привидним), дискурсној анафори и анафорској употреби показних заменица, као и о пресупонирању постојања које носи чин показивања и пресупонирању пропозиционог садржаја оног дела реченице који се цепањем преноси у позадину (*background*). Такође, други одељак садржаће објашњење методологије истраживања ових конструкција. У трећем одељку изложићемо анализу примера оваквих реченица. Четврти одељак представљаће закључак.

2. Теоријско-методолошки оквир

2.1. Преглед литературе

Расцепљене (TRNAVAC 2013: 349) или раздвојене (HALUPKA REŠETAR 2011: 23) реченице спадају у једну од неканоничних конструкција која се јавља у многим светским језицима. Цепањем реченичног садржаја на два дела постижу се две врсте циљева: стављање једног дела садржаја, оног који се пребацује на реченични почетак, у први план, као и пресупонирање другог дела садржаја, оног који остаје у позадини (VARD i dr. 2002: 1415). Расцепљене реченице деле се на праве и привидно расцепљене. У енглеском језику, разлика међу овим подтипovima може се видети већ и преко употребе одговарајућих елемената (*what* је најчешћи елемент за псеудорасцепљене, а *it / this / that* за расцепљене реченице). У српском језику, расцепљене реченице се не могу градити уз помоћ упитног елемента, те се показне заменице употребљавају и у правим и у привидно расцепљеним реченицама, а разлика се успоставља према распореду елемената. Права расцепљена реченица у српском језику дефинише се као конструкција која садржи „општепредметну заменицу *ово / оно / њо*, копулу у виду глагола *јесам / бићу*, расцепљени (*cleft*) конституент, и расцепљену клаузу”, док у привидно расцепљеној реченици „пресупозиција претходи новој информацији, а предикат из основне реченице је обгрљен са леве стране катафорском/анафорском заменицом, док је са десне стране повезан копулом и именском фразом, чиме је створена еквативна конструкција” (TRNAVAC

2013: 351).

Пресупонирање које се постиже употребом расцепљене реченице биће једно од питања којима ћемо се бавити у овом раду. Расцепљеном реченицом се један део реченичног садржаја пребацује са пропозиционог на пресупозициони ниво – односно, са нивоа изреченог на ниво „претпостављеног, подразумеваног” (STANKOVIĆ 2020: 142). О персуазивној улози пресупонирања постоје истраживања (в. VALAURI 2021), али, колико нам је познато, не из угла расцепљених конструкција.

Расцепљене реченице се могу формирати коришћењем различитих елемената у различитим језицима. Коришћење показних заменица у правим расцепљеним реченицама посматрано је у постојећој литератури из различитих аспеката: као коришћење хијерархије датости (GANDEL i dr. 1993) за предвиђање дистрибуције ових заменица (HEDBERG 2000, TRNAVAC 2013), успостављање разлике између њихове прогресивно анафоричке и катафоричке употребе (KARO 2002, TRNAVAC 2013), утврђивање разлике у употреби оваквих реченица у говорном и писаном дискурсу (KALUD 2007). У литератури о српском језику, са традиционалнијим приступима, расцепљене реченице се не издвајају посебно, већ се о њима могу наћи коментари везани за релативну реченицу која прати показну заменицу (СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 2000: 319), а која заправо представља праву или привидну расцепљену клаузу.

Показне заменице, осим егзофоричке, деиктичке употребе упућивања на референте у стварности, имају и развијену ендифоричку, анафорску употребу (KORNIŠ 2007: 147). Постоје и приступи којима се гради јединствени механизам за разрешавање обеју употреба код ових заменица (TALMI 2020). Осим што могу анафорски реферисати, самостално или уз именицу, на неки конкретан референт у дискурсу, овим заменицама се може реферисати и на апстрактнији дискурсни ентитет, исказан читавом клаузом, са пропозиционом садржином. Ова врста анафоричког реферисања назива се дискурсном (DIPER, ZINSMAJSTER 2009), комплексном (KONSTEN i dr. 2009) или пропозиционом (SNAJDER 2017, 2019) анафором. Могућност сажимања ширег дискурсног садржаја, лексичким путем (PEKORARI 2014) или коришћењем заменице (PADULA i dr. 2020), назива се и енкапсулирајућом анафором. Разлика између проксималних и дисталних варијанти показне заменице представља значајан фактор у приступу анафорској употреби ових заменица (PETERS i dr. 2021), без обзира на то да ли реферишу на дискурсно уведени јединствени референт или читаву пропозицију. Помиње се и то да је природа сâмог чина показивања пресупозициона (HERNANDEZ 2007), у смислу пресупонирања постојања онога на шта се показује. Употреба показних заменица у расцепљеним реченицама у неким радовима је сматрана експлетивном, те, са друге стране, постоје и радови посвећени указивању на то да ови елементи ипак нису семантички празни (в. TRNAVAC 2013). У том смеру ће се кретати и наша анализа.

На скалама реферишућих израза (ARIEL 1988, GANDEL i dr. 1993), препозната је и могућност реферисања показним заменицама. У српском језику, као што смо поменули, овим заменицама се може реферисати и на референте који су претходно уведени у дискурс именском фразом, али се њима може упућивати и

на читав пропозициони садржај. На скали когнитивне доступности (ARIEL 1988), проксимална заменица је позиционирана за један степен више од дисталне показне заменице. Насупрот томе, на скали датости (GANDEL i dr. 1993) се и проксимална и дистална заменица налазе на истом ступњу, као садржај који је дискурсно активиран, али није у центру пажње. Наша претпоставка била је да проксимална показна заменица, употребљена као дискурсно анафорска, упућује на садржај који јесте когнитивно доступнији од садржаја на који упућује дистална показна заменица употребљена у истој улози. Ову разлику можемо објаснити преко критеријума претпостављене когнитивне доступности у уму слушаоца (ARIEL 1988: 65). Четири поменута критеријума су: линеарна блискост, тематизованост, (не)постојање више потенцијалних антецедената, и припадање истом наративном оквиру.

2.2. Методологија истраживања

Истраживање представљено у овом раду спроведено је као квалитативна корпусна анализа. Примери коришћени у анализи ексцерпирани су из Српског мрежног корпуса (srWaC-a), због доступности примера разговорног стила. Претрага је сужена постављањем критеријума према којима се иза проксималне или дисталне заменице не може наћи именска фраза, јер бисмо тиме добили другачију врсту конструкција. Након сужавања претраге, добијено је 44 резултата за реченице са проксималном, и 819 за реченице са дисталном показном заменицом. Претраживани су примери латиничним писмом, јер се оно знатно чешће користи у онлајн комуникацији. Примери углавном долазе из коментара испод новинских чланака, постова на форумима, или транскрипата политичких говора.

Да бисмо проверили прву хипотезу, према којој показне анафорске заменице нису семантички празне, и да проксимална и дистална показна анафорска заменица корелирају са различитим степенима когнитивне доступности, утврдили смо разлике између садржаја на који се реферише проксималном, с једне, односно дисталном дискурсном заменицом, с друге стране. Да бисмо проверили другу хипотезу, према којој се употребом неканоничне, расцепљене реченице постижу додатни ефекти у односу на канонични облик, бавили смо се прагматичким ефектима који се постижу цепањем реченичног садржаја, а који не би могли бити постигнути употребом каноничне конструкције. Занимало нас је, најпре, у којим примерима је могло бити значајно нагласити потпуност садржаја на који се реферише дискурсном анафором на позицији субјекта расцепљене клаузе. У проверавању предикције о постизању персуазивности стављањем основног садржаја реченице у домен пресупозиције, сагледавали смо да ли су овакве реченице употребљиване у експресивно или идеолошки обојеном дискурсу са потребом за убеђивањем у исказани и подразумевани садржај.

3. Анализа корпуса расцепљених реченице са дискурсно анафорским заменицама

Предмет нашег рада чине расцепљене реченице у којима је на позицији субјекатске именске фразе неутрална показна заменица *што*, а у којима расцепљену клаузу уводи проксимална или дистална показна заменица, *ово* и *оно*. Уместо неутралне показне заменице у функцији дискурсне анафоре, на позицији субјекта у оваквим реченицама може стајати и било која друга именска фраза. Ипак, за пред-

мет овог рада фокусирали смо се на реченице са дискурсном анафором на позицији субјекта како бисмо могли да упоредимо пропозиционе садржаје на које се упућује обома деловима еквативне конструкције. Сматрали смо да овакве реченице нуде боље разумевање различитих могућности спектра реферисања од реченица у којима је реферисање јасно ограничено на један ентитет, као и боље разумевање прагматичких ефеката који се употребом оваквих конструкција постижу. Осим тога, сматрамо да се, у даљем истраживању, рад може проширити и на остале (могуће) комбинације показних заменица. Наше истраживање тиче се примера са заменицом *џо* у субјекту, које смо сматрали најпогоднијим јер се у наставку може наћи и проксимална и дистална показна заменица, те је најјаснија разлика у односу према дискурским садржајима на које се упућује овим двама реферишућим изразима. У наставку рада, говорићемо о разликама у садржају на који се реферише проксималном и дисталном заменицом као елементом за увођење расцепљене клаузе, као и о прагматичким ефектима који се могу постићи употребом расцепљене уместо каноничне реченице.

Теоријске импликације резултата овог истраживања тичу се питања дискурсне анафоре, скаларне природе реферишућих изрази, и карактеристика расцепљених реченица. Разлика у доступности садржаја на који се реферише проксималном и дисталном заменицом потврђује семантичку пуноћу ових елемената. Поред тога, резултати ове анализе говоре у корист раздвајања анафорског коришћења проксималне и дисталне показне заменице, какво прави скала когнитивне доступности (ARIEL 1991), а не прави скала датости (GANDEL i dr. 1993). Потврда друге хипотезе указује нам на то да употреба неканоничних конструкција, попут расцепљивања, носи додатне прагматичке ефекте у односу на каноничну конструкцију, претварањем реченице у еквативну, и пребацивањем дела реченичног садржаја у домен пресупозиције.

3.1. Увођење расцепљене клаузе проксималном показном заменицом *ово* и дисталном показном заменицом *оно*

Као што је у уводном делу рада објашњено, за ово истраживање одабране су реченице које на позицији субјекта садрже неутралну заменицу *џо* јер се у њима расцепљена клауза може увести и проксималном заменицом *ово*, као у примеру (1), и дисталном заменицом *оно*, као у примеру (2), које овде поново наводимо. Ови примери били су погодни за поређење разлике у садржају на који се упућује проксималном, са једне, или дисталном показном заменицом, са друге стране. Нас је занимала, превасходно, разлика у когнитивној доступности садржаја расцепљене клаузе на који се упућује овим показним заменицама.

(1) Osim koleginice Maje Gojković, ne znam da li je gospodin Marković glasao, jer to je ovo o čemu mi danas pričamo. (otvoreniparlament.rs)

(2) Nova radna mesta, zapošljavanje mladih, veća briga o starima i bolesnima, trudnicama, socijalna pravda, to je ono za šta se moramo boriti. (jedinstvenasrbija.org)

Четири критеријума когнитивне доступности (линеарна близина, тематизованост, припадност оквиру, (не)постојање других потенцијалних референата) могу се применити на садржај на који упућују показне заменице *ово* и *оно*, како бисмо показали да је разлика у садржају на који упућују, на основу које се и врши одабир

између проксималне или дисталне заменице, још један доказ за то да ови елементи никако нису семантички празни. У првој реченици, показна заменица *ово* упућује на тему и садржај разговора који се води, што видимо из садржаја односне клаузе. Ипак, садржај на који реферише субјекатска заменица *џо* и садржај на који реферише заменица *ово* само су у пренесеном значењу изједначени, тако да употреба ове заменице није експлетивна, нити је без разлога употребљена неканонична конструкција. Заменица *џо* односи се на гласање одређених политичара које дискурсно непосредно претходи расцепљеној конструкцији. Заменица *ово* односи се на читаву тему разговора, која се симболично огледа у примеру о гласању појединаца. Стога, иако се неутралном заменицом реферише на линеарно најближи садржај, проксимална заменица реферише на когнитивно ближи садржај јер је то садржај који је дискурсно тематизован, који тиме обухвата и линеарно најближи и други садржај, и на основу ког се поставља наративни и когнитивни оквир ситуације о којој је реч. Четврти критеријум, о постојању других потенцијалних референата у смеру којих би анафора могла бити разрешена, нећемо узимати у обзир у анализи ових реченица, јер сматрамо да се субјекатска заменица увек односи на садржај који линеарно претходи, а јасноћа реферисања проксималног или дисталног елемента обезбеђена је релативном клаузом у наставку. У примеру (2), са друге стране, дистална показна заменица уводи сасвим нову информацију. Самим тим, ова информација не може бити линеарно блиска, нити топикализована, иако борба јесте део наративног оквира у ком се говори о значају социјалне правде, али не толико подразумевани део да би експлицирање било сувишно и да би се ова информација сматрала старом. Осим тога, као и у претходном примеру, видимо да је еквативност тачна само у пренесеном значењу, те да примери на које се збирно односи субјекатска заменица *џо* уједно представљају примере за целовито значење заменице *оно*.

Ове две заменице, проксимална и дистална, у неким реченицама из нашег корпуса могле би бити међусобно замењене, као што ћемо видети на примерима (3) и (4). Ипак, уколико би биле замењене, добила би се сасвим другачија слика когнитивне доступности од иницијалне, те би употреба супротне заменице, у контексту ширег дела текста, била прагматички депласирана.

(3) Da krenemo od osnovnog tj. waist koji se primarno izrazava u incima i ide uz oznaku W(aist) (28, 30, 32, 34, 36...). Drugo je duzina i ide uz oznaku L (ength), kod nas smo navikli na numericke oznake ali se koriste i ove tri (S, R, L) . Trece je sam nacin sivenja jeans-a tj fit i *to je ovo oko cega se desava zabuna (slim, straight, relaxed...)*. (benchmark.rs)

(4) Potpuno na kraju, ideju ovoga zakona treba shvatiti ne kao prekomponovanje teritorijalne organizacije Srbije, nego kao jačanje ekonomskog policentrizma i ekonomske decentralizacije u Srbiji, jer bi njegovom primenom, zaista, započeo jedan proces, koji će biti dugotrajan i dugoročan, smanjivanja razlika ne u siromaštvu, nego u ekonomskom statusu pojedinih delova Srbije, a *to je ono na šta se stalno ukazuje iz nerazvijenih područja sa juga i jugoistoka Srbije, iz onih područja gde država nije dovoljno ulagala u njihov razvoj.* (mojustav.rs)

У примеру (3), чињеница да је употребљена проксимална заменица *ово* суге-

рише нам да се ради о забуни о којој је већ било речи, и на коју се односи и подсетник у загради, чак и када посматрамо ову реченицу ван контекста. Дакле, реченица нам говори да начин шивења, на који се односи заменица *ѿо*, заправо има највише утицаја на тип фармерки, међу којима су типови наведени у загради као подсетник на категорије око којих је настао проблем, на који реферише заменица *ово*. Када бисмо проксималну заменицу заменили дисталном, значење реченице би постало генерализовано, јер се ова заменица не би односила на забуну о којој је претходно било речи, већ на забуну која се иначе дешава. У неким контекстима је тачна и генерализована интерпретација, те замењивање проксималне заменице дисталном није проблематично, али то не мора нужно бити случај. У примеру (4), са друге стране, жељена интерпретација се и односи на нешто што се дешава у стварности, а што није претходно поменуто у дискурсу. Замена дисталне заменице *оно* проксималном заменицом *ово* упућивала би на познатост садржаја на који се упућује, те би употреба ове конструкције постала прагматички депласирана уколико овај садржај није претходно на неки начин поменут (или уколико ове информације нису јако добро познате из знања о свету).

Проксимална заменица у примерима ексцерпираним из корпуса употребљивана је за садржаје које можемо поделити на две групе. Прву чини упућивање на дискурсно близак садржај, односно тему дискурса, чиме се постиже дискурсна кохерентност, као у примеру (5), а другу чини упућивање на нешто што је проксимално у стварности пре него у дискурсу, као у примеру (6).

(5) Da, biće promena, *to je ovo o čemu sam malopre govorio*. Promene su strašno važne, tragedija je kad se čovek ućauri. (winestyle.rs)

(6) Drugi mit je taj da smo mi i dalje u neakvoj tranziciji. Tamo kuda smo krenuli restauracijom kapitalizma, mi smo već odavno i stigli i *to je ovo u čemu danas živimo*. (danars.rs)

Дистална заменица, са друге стране, користи се за упућивање на нови и непоменути садржај у наставку. Тај садржај може бити потпуно нова информација, с једне стране, као у примеру (7), или пак може бити нешто што није потпуно ново, али што није део датог дискурса или когнитивног оквира који се ствара оним што је изречено, те није когнитивно блиско, као у примеру (8). У конструкцијама као у примеру (9), дистална заменица се употребљава да означи нешто за шта се релативном клаузом везује познат садржај, али при чему конкретни референтни садржај није био спецификован: познато је да се људи буне, али не и тачан разлог, те тај разлог овде представља нову информацију. Овакве реченице посебно су значајне за анализу улоге пресупонирања.

(7) Pa sporno je zato što ova tema znači život za građane Srbije, pitanje zapošljavanja ljudi, a ovo drugo ne znači život i opstanak Srbije, ali pošto život i opstanak građana Srbije nisu u stanju da reše hajde da promenimo temu pa da se malo pozabavimo i da celu naciju zabavljamo tim problemima. E to je ono u čemu ne možemo da se složimo i *to je ono što svi ljudi osećaju i vide kao osnovni problem cele te priče*. (sns.org.rs)

(8) Ali, imate jedan realan problem i *to je ono o čemu sam pisao*. (otvoreniparlament.rs)

(9) Smanjio troskove (samim uvodjenjem sistema) a zadrzao prihode za sebe. E

to je razlika i *to je ono zbog cega se svi bune, zbog cega se karte ne kupuju* (dvogled.rs)

Најзад, још једно питање које се може поставити у вези са проксималном и дисталном показном заменицом у овим реченицама тиче се веће учесталости конструкције *што је оно* од конструкције *што је ово*. Наше тумачење ове разлике у заступљености тиче се редоследа информација у реченици. Наиме, проксималном заменицом реферише се на садржај који је тематизован, те је очекиваније наћи ову заменицу у субјекатској позицији, са уједначавањем реченичног и дискурсног то- пика. О овом питању може се више расправљати тек након даљег истраживања у ком би се предмет проширио и на конструкције са проксималном заменицом у субјекатској позицији (*ово је што / ово је оно*).

3.2. Изједначавање садржаја субјекатске показне заменице и опсега предиката расцепљене клаузе

Као што је поменуто већ у давању дефиниције за расцепљене реченице, употребом ове неканоничне конструкције ствара се уједно и еквативна конструкција, за коју сматрамо да може унети специфична додатна значења у садржај каноничне пропозиције. Однос између именске фразе и предикације остаје привидно исти, али се заправо, убацивањем еквативне конструкције, уноси још једна информација у реченично значење: за разлику од каноничне реченице, у којој се садржај предикације приписује именској фрази, без ограничења у погледу тога да ли обухвата и друге референте, посредством еквативне конструкције изједначава се садржај на који реферишу две показне заменице, као што видимо у примерима (10) и (11).

(10) *Da ne budem dosadan, ali to je ono sto policija proverava u EU (Nemacka, Austrija, Svajcarska...)* (cars.rs)

(11) *Novak je sjajan igrač, ali mu nedostaje borbenost koju ima Nadal, prečesto upada u malodušnos, nema tu crtu da se ne da do kraja. Bar ne dovoljno često. E to je ono na čemu mora da radi da bi s pravom bio broj 1 ili 2.* (blic.rs)

У примеру (10), канонична реченица *Полиција што проверава у ЕУ*, не носи импликатуру да је садржајем на који реферише заменица *што* обухваћено све што се проверава. Под импликованим значењем овде подразумевамо придодато значење, оно што се сугерише, али не тврди, и не утиче на истинитосну вредност и семантичко значење реченице (STANKOVIĆ 2020: 49). У привидно расцепљеној реченици, изједначено је *што* (што је у претходном дискурсу наведено) и *оно* (што полиција проверава у Европској унији), односно, истиче се да оно што је наведено и на шта реферише заменица то представља целовиту информацију. Слично томе, и пример (11) нам говори да *што* није само нешто на чему између осталог мора да се ради, као што би могло да звучи у каноничној конструкцији (...) *на штоме мора да ради* (...). Еквативном конструкцијом се наглашава да је садржај на који се односи заменица *што* (борбеност и непредавање) изједначен са садржајем на који се односи заменица *оно* (ствар на којој је неопходно радити).

Међу примерима расцепљене конструкције, постоје и они у којима су два садржаја заиста у потпуности еквативна, односно, у којима је други део еквативне конструкције дефиниција појма на који се односи први део, као у примеру (12). У овим примерима, међутим, заменица *што* најчешће није употребљена у функцији дискурсне, већ у функцији праве анафоре.

(12) O stand up-u se u poslednje vreme u Srbiji dosta priča. Kao *to je ono kad ustaneš, uzmeš mikrofon i pričaš nešto smešno*. (standup.rs)

У контекстима као што су они у примерима (13) и (14), и из значења каноничне пропозиције (*на њој смо инсистирали све време / за њој њолићичари љри-марно маре*) јасан је значај садржаја на који упућује и заменица оно у расцепљеној конструкцији, односно, јасно је да то није *једна од ствари на којима се инсистирало / за коју њолићичари маре*, јер се свакако помиње да је оно на шта се упућује *најбитније / љримарно*. Улога еквативне конструкције са показном заменицом овде би се могла објаснити као упућивање на чињенице из заједничког знања.

(13) Moramo svi da damo pun doprinos da sprečimo da Grad trpi bilo kakve posledice zbog ugovora koji je potpisala Maja Gojković, ali ono što je najbitnije u ovom trenutku jeste da se utvrdi odgovornost, a *to je ono na čemu smo insistirali sve vreme*. (021.rs)

(14) Japan izuzetno diskretno pominje Hirošimu i Nagasaki i gotovo da su te dve atomske bombe, bar na površini (a *to je ono za šta političari primarno mare*), važnije drugima u svetu (recimo piscu ovih redova), nego Japancima (nspm.rs)

Ипак, у другим контекстима, један од разлога за коришћење расцепљене конструкције може бити управо додавање еквативне конструкције. Истицањем изједначености садржаја на који се реферише субјекатском заменицом са садржајем на који се односи релативна реченица, односно предикат каноничне реченице, постиже се извесно давање на значају тематском делу реченице. У примеру (15), еквативна конструкција омогућава да се истакне како је управо основни смисао оно што је било запостављено. Та изједначеност истиче величину пропуста. Поред тога, као што можемо видети у примеру (16), еквативна конструкција омогућава повезивање на нивоу пренесеног значења. Канонична варијанта би гласила *...код нас су сви исти, и о њој Вучић љрича*, те би се реферисање конструкције *о њој* вероватно разрешило у смеру садржаја који линеарно претходи. Расцепљеном конструкцијом се раздваја *њој* (садржај који линеарно претходи) и *ово* што представља топик и оквир читавог дискурса на који се ова реченица надовезује. Дакле, не мора да значи да је, у овом случају, *Вучић* директно рекао оно што је у претходном дискурсу наведено (као што би сугерисала канонична конструкција), већ је то само илустративно за садржаје који су били тема његовог говора.

(15) I *to je ono o čemu je danas ovde bilo nedovoljno reći*, a što je bio osnovni smisao i intencija nas kao predlagača ovog zakonskog akta. (kultura.gov.rs)

(16) (...) nebitno koja politička partija kod na su svi isti i *to je ovo o čemu vučić priča*. zato i propada srpska ekonomija i kultura. (b92.rs)

3.3. Персуазивна улога пресупонирања пропозиционог садржаја

Поред импликатуре о обухваћености читавог референтног скупа за предикацију каноничне реченице, која се може постићи посредством еквативне конструкције, употреба расцепљене конструкције може изазвати још неке прагматичке ефекте. У дефиницији расцепљених реченица (VARD i dr. 2002: 1415) стоји да се њима један део садржаја ставља у први план а други у позадину, чиме се потоњи садржај ставља у домен пресупозиције.

Пресупонирање можемо најједноставније проверити тестом опстајања под

негацијом. У негираној варијанти реченице у примеру (17), *што није оно њо чему се један град разликује (...)*, и даље остаје пресупозиција да постоји нешто по чему се град разликује од „блатњавог” села. Слично томе, и негирана варијанта примера (18), *што није оно њо чему се модеран човек разликује од античког*, и даље нам говори да се они по нечему разликују. Насупрот томе, у каноничним варијантама ових реченица (на пример, за реченицу (18): *Модеран човек се разликује од античког њо моралним принципима, вредностима и социјализацији*) исти садржај није део пресупозиције већ део пропозиције, те постојање неке друге разлике у негираној варијанти реченице може бити импликовано, али није пресупонирано.

(17) Samo Te i Takve zgrade, graditelju, cine grad gradom i samo to je ono po чему се један град разликује од блатњавог села. (gradsubotica.co.rs)

(18) Zadak socijalizacije je upravo da spreči reakcije nalik ovima i to je ono po чему се модеран човек разликује од античког - морални принципи, вредности и социјализација. (fmk.edu.rs)

Као што је такође поменуто, улога пресупонирања у убеђивању је већ истраживана (в. VALAURI 2021), али, колико је нама познато, не из угла расцепљених реченица. Потребу за таквим, персуазивним ефектом, можемо претпоставити већ када сагледамо изворе са којих долази већина примера ексцерпираних за анализу у овом раду. С обзиром на то да се превасходно ради о политичким сајтовима, можемо очекивати већу потребу за ефектом убеђивања у идеје које се износе него што је случај у неким другим врстама дискурса.

Ипак, пресупозиција коју носи садржај оног дела реченице који је у расцепљеним реченицама стављен у позадински део (*background*) није увек нешто што изазива посебан прагматички ефекат. У неким контекстима, као што је онај у примеру (19), пресупозиција да постоји нешто о чему је аутор писао није садржај који је подложен евалуацији, већ је нешто проверљиво и нешто што се с правом може пресупонирати. Такође, у контекстима као у примеру (20), пресупозиција да постоји нешто на чему треба да се базира дискусија није ни на који начин релевантна нити се уз помоћ ње може на било који начин манипулисати.

(19) Ali, imate jedan realan problem i to je ono o чему сам писао. (otvoreniparlament.rs)

(20) Dakle, to je ono na чему треба да се базира дискусија, по мени (otvoreniparlament.rs)

Ипак, у неким другим примерима, коришћењем расцепљене реченице у домен пресупозиције стављен је садржај који не мора нужно бити подразумеван, односно, садржај који је подложен евалуацији. Такав је случај у примерима (21) и (22).

(21) (...) е to je ono и чему се разликујемо, а то је не мало већ много рекао бих. (sns.org.rs)

(22) Kvalitet hrane nam je na prvom mestu i to je ono zbog чега се наши гости увек враћају и постају стални ишче Живковићева. (cafebarnetwork.rs)

У примеру (21), негираном каноничном конструкцијом *Не разликујемо се у штоме* не окида се пресупозиција да ипак постоји нешто у чему се разликују, док се негирањем расцепљене реченице, *То није оно у чему се разликујемо* пресупонирање постојања неке друге разлике не може заобићи. С обзиром на то да постојање

разлике између индивидуа или скупина о којима је реч није нешто што се нужно мора подразумевати, можемо да закључимо да је расцепљена конструкција могла послужити у сврхе преношења овог додатног значења. Слично томе, и у негираној варијанти примера (22), *ѿо није оно збої чеїа се наши їосїи враћају и їосїају сїални*, остаје пресупозиција да се гости враћају и постају стални, без обзира на разлог. У каноничној варијанти ове реченице, *збої ѿоїа се наши їосїи увек враћају* (...), овај садржај није део пресупозиције већ део пропозиције. Стављањем овог садржаја у домен пресупозиције не постиже се само његова отпорност на негацију, већ и представљање тог садржаја као нечега што је јасно, подразумевано, и што би читалац заправо већ требало да зна.

4. Закључак

Предмет овог рада биле су расцепљене конструкције са дискурсно анафорском неутралном показном заменицом *ѿо* на месту субјекта и проксималном и дисталном показном заменицом *ово* и *оно* на месту елемената којима се уводи расцепљена клауза. За ово истраживање одабране су реченице са дискурсно анафорском заменицом на месту субјекта због могућности реферисања на различите садржаје, и због тога што се са њом може упоредити дискурсно анафорска улога коју смо претпоставили да носе елементи за увођење расцепљене конструкције. Управо због тога је одабрана неутрална показна заменица на месту субјекатске дискурсне анафоре: јер се уз њу, на другом крају еквативне конструкције садржане у расцепљеној реченици, могу наћи и проксимална показна заменица *ово*, као и дистална показна заменица *оно*. Потврђивањем прве хипотезе, односно указивањем на разлику у когнитивној доступности садржаја на који реферишу заменице *ово* и *оно* у расцепљеним конструкцијама, потврдили смо и да елементи за увођење расцепљених клауза нису семантички празни и да имају дискурсно анафорску улогу. Доказивањем друге хипотезе, о могућности доношења додатних прагматичких значења кроз коришћење неканоничне конструкције у односу на каноничну, показали смо да за употребу расцепљених конструкција постоје и други разлози сем стављања одређеног реченичног конституента у центар пажње. Међу прагматичким значењима која се постижу употребом ових конструкција су изједначавање опсега садржаја на које реферишу две показне заменице, које у случају каноничне реченице са једном показном заменицом и предикацијом не би било имплицирано, а што може учинити да информација делује потпуније и релевантније. Поред тога, употребом расцепљене конструкције, један део нове информације из каноничне конструкције пребацује се у домен пресупозиције, чиме се сугерише да је то нешто јасно, познато и подразумевано. Иако ово истраживање може и треба бити проширено и настављено, на основу резултата ове анализе могу се донети прелиминарни закључци који носе различите теоријске импликације. Најпре, можемо закључити да је скала когнитивне доступности адекватнија од скале дискурсне датости за испитивање семантичке пуноће и различитих начина остваривања дискурсно анафорског реферисања употребом различитих показних заменица. Затим, истраживање нам је показало да се питање салијентности може даље испитивати кроз истраживање разлике у ономе на шта се анафорски упућује проксималном, неутралном и дисталном показном заменицом. Најзад, можемо закључити да се употребом неканоничне, расцепљене

конструкције не постиже само промена информацијске структуре, већ донекле и промена реченичне семантике.

Цитирана литература

- ARIJEL 1988: ARIEL, Mira. „Referring and accessibility”. *Journal of Linguistics* 24, 65–87.
- DIPER, ZINSMAJSTER 2009: DIPPER, Stefanie, Heike ZEINSMEISTER. „Annotating Discourse Anaphora”. Proceedings of the Workshop ‘Third Linguistic Annotation Workshop’, LAW III, ACL-IJCNLP. Suntec, Singapore, 166–169.
- GANDEL i dr. 1993: GUNDEL, Jeanette K., Nancy HEDBERG, Ron ZACHARSKI. „Cognitive Status and the Form of Referring Expressions in Discourse”. *Language* 69, No. 2, 274–307.
- HALUPKA-REŠETAR 2011: HALUPKA-REŠETAR, Sabina. *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Filozofski fakultet, Novi Sad
- HEDBERG 2000: HEDBERG, Nancy. „The Referential Status of Clefts”. *Language* Vol. 76, No. 4, 891–920.
- HERNANDEZ 2007: HERNANDEZ, Iker Zulaica. *Demonstrative pronouns in Spanish: a discourse-based study*, Dissertation Presented in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University
- VARD i dr. 2002: Vard, GREGORY, Betty BIRNER, Rodney HUDDLESTON. „Information Packaging”, in: HUDDLESTON, Rodney, Geoffrey K. PULLUM, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge: CUP
- KALUD 2007: CALUDE, Andreea. *Demonstrative Clefts in Spoken English*. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Linguistics, University of Auckland
- KARO 2002: CARO, Elena Martinez. „And that is what she did: demonstrative clefts in English writing”. *Gragoatá*, Vol. 27, No. 58. 291–326.
- KONSTEN i dr. 2009: CONSTEN, Manfred, Mareile KNEES, Monica SCHWARZ-FRIESEL. „The function of complex anaphors in texts: Evidence from corpus studies and ontological considerations”. SCHWARZ-FRIESEL, Monica, Manfred CONSTEN, Mareile KNEES (Eds.) *Anaphors in Text*. 81–102.
- KORNIŠ 2007: CORNISH, Francis. „English demonstratives: discourse deixis and anaphora. A discourse-pragmatic account”. NILSEN, Randi Alice, Nana Aba Appiah AMFO, Kaja BORTHEN (Eds.) *Interpreting Utterances; Pragmatics and its Interfaces. Essays in Honour of Thorstein Fretheim*, 147–166.
- PADULA 2020: PADULA, Malena, Carolina PANZA, Verónica L. MUÑOZ. „The pronoun this as a cohesive encapsulator engineering semi-popularization articles written in English”. *Journal of English for Academic Purposes*, Vol. 44, doi:10.1016/j.jeap.2019.100828
- PEKORARI 2014: PECORARI, Filippo. „Anaphoric encapsulation and presupposition: persuasive and stereotypical uses of a cohesive strategy”, *Cadernos de Letras da UFF – Dossiê: Anáfora e correferência: temas, teorias e métodos* 24(49), 175–195.
- PITERS i dr. 2021: PEETERS, David, Emiel KRAHMER, Alfons MAES. „A conceptual framework for the study of demonstrative reference”. *Psychonomic Bulletin & Review* 28, 409–433.
- SNAJDER 2017: SNIDER, Todd. *Anaphoric Reference to Propositions*, A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy

- SNAJDER 2019: SNIDER, Todd. „Introducing propositional discourse referents”. *Proceedings of Sinn und Bedeutung* 23, Vol. 2, 317–332.
- STANKOVIĆ 2020: STANKOVIĆ, Branimir. *Osnovi pragmatike*. Filozofski fakultet u Nišu [orig.] СТАНКОВИЋ, Бранимир. *Основи прагматике*. Филозофски факултет у Нишу
- STANOJČIĆ, POPOVIĆ 2000: STANOJČIĆ, Živojin, Ljubomir POPOVIĆ. *Gramatika srpsko-ga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [orig.] СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир ПОПОВИЋ. *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- SUBOTIĆ, RUŽIĆ 2008: SUBOTIĆ, Ljiljana, Vladislava RUŽIĆ. „Rascepljene (kleft) rečenice u srpskom jeziku (dijahrono-sinhroni plan)”. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 74, 415–431. [orig.] СУБОТИЋ, Љиљана, Владислава РУЖИЋ. „Расцепљене (клефт) реченице у српском језику (дијахроно-синхрони план)”. *Зборник Матице српске за славистику* 74, 415–431.
- TALMI 2020: TALMY, Leonard. „Targeting in Language: Unifying Deixis and Anaphora”. *Frontiers in Psychology* Vol. 11, doi: 10.3389/fpsyg.2020.02016
- TRNAVAC 2013: TRNAVAC, Radoslava. „Cataphoric use of Serbian impersonal genderless pronouns ovo, to, ono in cleft sentences”, *Južnoslovenski filolog* 69, 347–365.
- VALAURI 2021: VALLAURI, Eduardo LOMBARDI, „Manipulative Shallow Processing Induced by Presuppositions and Topics: Theoretical Perspectives and Experimental Evidence”, *Front. Commun.* 6:610807. doi: 10.3389/fcomm.2021.610807

Извори

Српски мрежни корпус 2014: N. Ljubešić, F. Klubička, Serbian web corpus (srWac).
Доступно на: http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=srwac;align=&g
Neda N. Stefanović

DISCOURSE ANAPHORIC DEMONSTRATIVE PRONOUNS IN CLEFT SENTENCES IN SERBIAN

Summary

The object of the research in this paper is a type of cleft sentences with expressions *to je ovo* and *to je ono* in Serbian, in which the proximal, neutral and distal demonstrative pronouns bear the role of discourse anaphor. The goal of this research was to point out the reasons for the choice between the proximal and distal demonstrative anaphoric pronoun in these construction, as well as to point out the reasons for usage of these non-canonical sentences. By showing that the reasons for the choice between the proximal and distal demonstrative anaphoric pronoun lie in the criteria of cognitive accessibility of the referent, we have shown the need for the separation of the proximal and distal demonstrative pronoun, which exists on the scale of cognitive accessibility (ARIEL 1988), but not on the givenness scale (GUNDEL 1993). We have also shown that the demonstrative discourse anaphoric pronoun is not a semantically empty element. We pointed out that an equative meaning is achieved by using a non-canonical construction, which could be absent in a canonical sentence, and also that by using a cleft sentence an additional, persuasive function could be achieved, through transferring one part of the sentence content from the proposition to the presupposition.

Key words: demonstrative pronouns, discourse anaphora, cleft sentences, Serbian language